
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 37.091.041

Наталя Безлюдна, Наталка Дудник

САМООСВІТА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

З'ясовано зміст поняття «самоосвіта», проаналізовано та узагальнено психолого-педагогічну літературу, навчально-методичні праці щодо вдосконалення змісту, форм і методів самостійної діяльності студентів; висвітлено напрями самоосвіти, основні форми самоосвіти під час підготовки майбутніх учителів в системі навчально-виховної роботи та під час проходження педагогічної практики.

Ключові слова: самоосвіта, самостійна робота, професійна освіта, майбутні педагоги.

Выяснено содержание понятия «самообразование», проанализировано и обобщено психолого-педагогическую литературу, учебно-методические работы по совершенствованию содержания, форм и методов самостоятельной деятельности студентов; освещены направления самообразования, основные формы самообразования при подготовке будущих учителей в системе учебно-воспитательной работы и во время прохождения педагогической практики.

Ключевые слова: самообразование, самостоятельная работа, будущие педагоги.

It was found the concept of «self», analyze and summarize psychological and pedagogical literature, educational work to improve the content, forms and methods of independent activity of students; highlight areas of self-education, the basic forms of self-education in the preparation of future teachers in the educational work, and during the passage of pedagogical practice. Analyzed the psychological and pedagogical literature to demonstrate the essence of self-education of future teachers as an important condition for their professional development, theoretically justify stages of self education of future teachers.

Key words: self-education, self-study, future teachers.

В умовах реформування вищої освіти, одним із її пріоритетних завдань є вдосконалення навчально-виховного процесу професійної підготовки вчителя, який повинен зберегти високу пізнавальну активність упродовж усієї трудової діяльності. Звідси впливає актуальність формування в майбутніх педагогів готовності до самоосвіти, що й становить тему нашої роботи.

Педагогічна самоосвіта, спрямована на вдосконалення спеціальної,

психолого-педагогічної та методичної підготовки, є основою самоосвітньої компетентності. Розгляд та обґрунтування проблем самовдосконалення знаходимо в працях великих науковців різних часів: А. Дістервега, Я. Коменського, М. Пирогова, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Аналіз сучасних наукових джерел свідчить, що проблеми формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів висвітлені в дослідженнях В. Андрющенка, О. Бондаревої, В. Гриньової, Р. Гуревича, К. Дурай-Новакової, А. Линенко, М. Лук'янової, С. Міщенко, В. Моляки, В. Морозова, О. Хрущ-Ріпської та інших вчених. Однак проблема готовності майбутнього вчителя до самовдосконалення залишається недостатньо дослідженою. Зрозуміло, що традиційні форми і методи освіти не повною мірою задовольняють вимоги часу. Найбільш часто вони базуються на репродуктивному типі навчання і не забезпечують якісного рівня підготовки висококваліфікованих фахівців, не відповідають потребам сучасної економічної ситуації, тому. існує протиріччя між потребою суспільства в учителях, які постійно удосконалюють професійну діяльність і недостатньою розробленістю теоретико-методичних основ формування готовності до такого самовдосконалення на сучасному етапі реформування вищої освіти.

Мета статті: проаналізувати психолого-педагогічну літературу з метою розкриття сутності самоосвіти майбутніх учителів як важливої умови їх професійного становлення, теоретично обґрунтувати етапи самоосвітньої діяльності майбутніх педагогів.

Самоосвіта – це безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення педагога, який здійснюється індивідуально або колективно. Особистість, яка поглиблено долучається до нього, має вміння: оцінювати свої можливості, якості, обирати своє місце в житті, суспільстві, усвідомлювати свої інтереси, знаходити джерело пізнання та відповідні до своїх можливостей форми самоосвіти, планувати власну діяльність, реалізовувати особисті можливості тощо [3, с. 89].

Сучасні науковці пропонують такі підходи до розгляду поняття «самоосвіта», а саме:

1. Характеризується розумінням самоосвіти як цілеспрямованої, планомірної, самостійної роботи особистості над підвищенням своєї професійної майстерності. У такому контексті самоосвіта розглядається як професійна функція, а її мета пов'язується з підвищенням ефективності професійної діяльності.

2. Характеризується як процес цілеспрямованого і систематичного самовдосконалення, саморозвитку особистості та її діяльності. У цьому разі суто особистісний характер самоосвіти, як самостійної роботи, допускає розвиток самопізнання.

3. Третій аспект розглядає самоосвіту як форму і засіб формування пізнавальної активності, що служить ключовим моментом у процесі

самоосвітньої діяльності [5].

За «Українським педагогічним словником» С. Гончаренка «самоосвіта – освіта, яка набувається в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Самоосвіта є невід’ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяючи поглибленню, розширенню і більш міцному засвоєнню знань» [4, с. 227].

Отже, самоосвіта – це вид пізнавальної діяльності, який цілеспрямований та усвідомлено направлений на самостійне засвоєння, осмислення й наповнення новими теоретичними знаннями, набуття та самовдосконалення відповідних умінь і навичок до професійного саморозвитку.

На думку В. Буряка, самостійна робота є тією методичною підсистемою, яка забезпечує умови учіння за умови наявності або відсутності безпосереднього керівництва з боку викладача, що, у свою чергу, дасть змогу сформулювати у межах організації професійно спрямованої самостійної роботи студентів педагогічне завдання щодо оптимізації результатів навчання і витрати часу.

Задля того, щоб подібна методична система функціонувала на оптимальному рівні, стверджує педагог, «необхідно, аби студент був одночасно й об’єктом керування, і суб’єктом, який творить процес руху від незнання до знання.

Система керування самостійною роботою студентів має три рівні: факультет; окремий курс; навчальна дисципліна. Усім цим рівням відповідають основні функції керування в навчанні: планування – координація навчальних дисциплін, що паралельно вивчаються (деканат); дидактична і методична діяльність викладання (кафедри)» [1, с. 49].

Ми погоджуємося з ученим, який пропонує керувати самостійною роботою студентів на основі методичних інструкцій і дидактичних матеріалів. Він стверджує, що навчальні, методичні матеріали, з якими працює студент, умовно можна поділити на дві частини: 1) навчальні тексти, дидактичні матеріали (підручники, посібники, збірники задач тощо); 2) методичні інструкції для навчальної роботи.

Виокремивши чотири важливі елементи у складі готовності особистості до самоосвіти, В. Буряк визначив і охарактеризував три рівні готовності до самоосвіти: початковий, середній, високий.

Педагог вважає, що кожен викладач повинен мати певні здібності та знання для реалізації педагогічного управління, поміж яких важливими є ініціатива, творчість, переконання в необхідності розвитку самоосвіти. Що стосується знань, то акцент уваги робиться на психолого-педагогічних основах керівництва навчальною та самоосвітньою діяльністю вихованців. Поміж умінь – уміти грамотно спроектувати цілісний педагогічний процес, що максимально сприятиме навчальній й самоосвітній діяльності студентів. Поміж навичок – навички керування реалізацією у педагогічній

практиці цілісної системи засобів, що забезпечують перехід від навчання до самоосвіти та зростання у вихованців рівня готовності до самоосвіти.

Головною умовою, що спонукає студентів до самоосвіти, є, на думку В. Буряка, характер взаємодії викладача та вихованців у педагогічній практиці (ураховуючи особливості системних взаємовідносин викладача та студентів у педагогічній практиці як головну умову самоосвіти вихованців), науковець висунув принцип поступового розширення суб'єктних функцій студентів у цілеспрямованому педагогічному процесі [2, с. 20].

Важливе значення, стверджує В. Буряк, мають форми міжпредметного обговорення загальних завдань управління самоосвітою студентів, а також шляхи здійснення цілісного педагогічного керування самоосвітою студента (педагогічні ради, наради та конференції з міжпредметних зв'язків, педагогічні консилиуми тощо).

Провідним компонентом змісту самоосвіти є формування вольових і моральних якостей. Існує тісний зв'язок між організацією самоосвіти й самооцінкою відповідних якостей. Показниками цієї залежності є: сила суспільної думки, дієвість критики та самокритики, сприятливий мікроклімат у колективі, допомога викладачів у виборі прийомів і засобів самоосвіти.

На нашу думку здійснення процесу самоосвіти буде результативним за системного підходу, що припускає:

- педагогічну діагностику;
- застосування різноманітних методів самовиховання;
- залучення самого себе у соціальні й внутрішньоколективні відносини;
- інтенсивне залучення до діяльності з обліком наявних у себе позитивних якостей і здібностей;
- формування об'єктивної самооцінки.

Бухлова Н. В. виокремлює дві умови, завдяки яким у системі навчально-виховної роботи зі студентами успішно здійснюється процес їх підготовки до самоосвітньої діяльності.

Перша – це постійне вдосконалення змісту навчального процесу і самостійної роботи студентів. Їхня пізнавальна діяльність забезпечує засвоєння системи наук, породжує нові потреби, зокрема до самоосвіти. Розвиток цих потреб у багатьох випадках зумовлюється професійною спрямованістю навчальної роботи у педагогічному ВНЗ. Вона передбачає, що вся система навчання і виховання студентів формується відповідно до вимог, що ставляться цією професією до особистості. Використання потенціальних можливостей, що закладені у навчальному процесі педагогічного ВНЗ у багатьох випадках залежить від підготовленості професорсько-викладацького складу. Також важливо чітко уявляти усі завдання, які будуть вирішувати студенти у майбутній професійній діяльності, і, відповідно, наповнювати зміст самоосвіти важливими педагогічними якостями. Крім того, відбір і побудова навчального матеріалу повинні відповідати професійній діяльності студентів; виклад

системи наукових знань має допомагати формуванню якостей, необхідних майбутньому вчителю, розвитку його інтересу до своєї справи, виробленню професійних умінь і навичок [3, с. 78].

Значні можливості для формування готовності і потреби до самоосвіти має викладання психолого-педагогічних, соціальних дисциплін та педагогічна практика – головна ланка, яка поєднує теоретичні знання з практичною діяльністю. При її організації необхідно орієнтувати студентів на досягнення певних рівнів розвитку педагогічних умінь як одну з найбільш значущих цілей, а також на саморозвиток професійно значущих властивостей, якостей психіки й особистості.

Необхідно показати майбутнім фахівцям, що лабораторні й інші форми навчально-виховної роботи, як компоненти педагогічної практики, повинні виступати не як цілі, а як педагогічні засоби розвитку професійних умінь, що студент повинен проявляти самостійність не тільки у виконанні навчальної діяльності, але й у визначенні її цілей, змісту, виборі видів і форм діяльності, в створенні середовища рефлексії, яке сприяє розвитку відносин, що являють собою доступність власного досвіду студента для інших (студентів, викладачів тощо) і відкритість досвіду для себе.

Друга умова формування готовності до самоосвіти – це систематичне залучення всіх студентів до різноманітної позанавчальної діяльності. Певні види позанавчальної роботи мають особливе значення для самоосвіти. Значні можливості, скажімо, має дослідницька робота студентів. Керівники курсових, дипломних робіт підбирають тематику так, щоб, працюючи над темою, студент вдосконалював свої знання зі спеціальності, глибше освоював її, а це, в свою чергу, стимулює студента до творчого пошуку, самоосвіти. Студенти повинні брати активну участь в організації зустрічей з відомими педагогами міста, області, провідними науковцями; допомагати викладачам, учителям шкіл у проведенні олімпіад, тематичних вечорів, свят тощо. Організація різноманітної діяльності, її постійна спрямованість на вирішення найактуальніших завдань, постійне вдосконалення активізують зусилля студентів у напрямі покращення власної діяльності і своєї самоосвіти.

У процесі роботи викладача з колективом студентів з організації процесу їх самоосвіти необхідно виокремити такі етапи:

1. Надання студентам допомоги у виборі завдань під час роботи над собою.
2. Цілеспрямоване застосування переконань і прагнення студентів до самовдосконалення.
3. Допомога студентам у процесі планування і організації роботи над собою.
4. Спонування студентів до самоконтролю.

Самоосвіта при підготовці майбутніх учителів опосередковано корегується викладачем під час консультацій, спостережень. Залежно від мети, завдання викладач проводить різного роду інструктажі щодо шляхів реалізації обраного напрямку самоосвіти, рівнів виконання, визначає глибину

та обсяг обов'язкової частини виконання завдань, реалізує допоміжні заходи (консультації, спостереження, співбесіди), тобто визначає засоби діяльності особистості у процесі самостійного досягнення цілей. Самоосвіта може здійснюватися за участю керівника або без неї, наприклад, під час позааудиторної самостійної роботи.

Недооцінка педагогами необхідності забезпечення опанування майбутніми фахівцями знаннями та вміннями, необхідними для здійснення ефективної самоосвіти, призводить до зниження не тільки якості виконаних ними курсових, дипломних робіт, але й провокує гальмування їх професійного становлення. Узагальнюючи різні наукові погляди щодо цієї проблеми, можемо дійти висновку, що самоосвіта – це цілеспрямований і систематично організований процес отримання людиною знань, набуття вмінь і навичок за допомогою самостійної навчально-пізнавальної діяльності. Основними характерними ознаками процесу самоосвіти є: вільний вибір сфери проблем; самостійний пошук проблем; індивідуальний режим організації процесу самоосвіти тощо.

Важлива педагогічна вимога до сучасного освітнього процесу – залучення студента до активного освітнього середовища, формування потреби подальшого самопізнання, творчого саморозвитку, формування у людини об'єктивної самооцінки.

Сучасний учитель без високого рівня психолого-педагогічної грамотності, інтелектуальної й емоційної культури не може розраховувати на успіх у власній професійній діяльності. Самоосвіта є одним із найважливіших способів підготовки педагога до професійної діяльності. Стимулювання потреби майбутніх учителів до професійної самоосвіти – важливе завдання вищих педагогічних навчальних закладів. Проведене дослідження не вичерпує всіх питань порушеної проблеми. Надалі варто приділити увагу розробці методичних рекомендацій з підготовки студентів до самоосвіти на заняттях з курсу «Педагогіка».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буряк В. К. Керування самостійною роботою студентів / В. К. Буряк // Вища школа. – 2001. – № 4–5. – С. 48–52.
2. Буряк В. К. Умови та засоби самоосвіти студентів / В. К. Буряк // Вища школа. – 2002. – № 6. – С. 18–29.
3. Бухлова Н. В. Навчаємо вчитися: діагностика і формування самоосвітньої компетентності учнів. / Н. В. Бухлова – К. : Вид. дім «Шкіл. світ» : Вид. Л. Галіцина, 2006. – 128 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. / С. У. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Сидоренко І. І. Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини ХІХ – початку ХХ століття : дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / І. І. Сидоренко Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005. – 221 с.